УДК 159.925+316.624+316.723

В.Р. Павелків
pavelkiv.v@gmail.com

Вплив соціальних взаємодій як мотив деструктивних форм компенсації особистісних деструкцій

Pavelkiv V.R. The influence of social interaction as a motive of destructive forms of compensation of personal destructions / V.R. Pavelkiv // Problems of Modern Psychology : Collection of research papers of Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University, G.S. Kostiuk Institute of Psychology at the National Academy of Pedagogical Science of Ukraine / scientific editing by S.D. Maksymenko, L.A. Onufriieva. – Issue 33. – Kamianets-Podilskyi : Aksioma, 2016. – P. 400–409.

В.Р. Павелків. Вплив соціальних взаємодій як мотив деструктивних форм компенсації особистісних деструкцій. У статті розкрито сутність і взаємозв'язок механізмів формування деструктивних форм реагування особистості та їх проявами у соціальній взаємодії. Здійснено науково-теоретичний огляд вітчизняних і зарубіжних досліджень, присвячених проблемі особистісних деструкцій у системі соціальних взаємовідносин як детермінанти формування деформованої соціалізації у суспільстві. Розкрито сутність і взаємозв'язок між мотивами деструктивних форм реагування особистості, їх проявами у соціумі. Здійснюється спроба визначення мотивів та механізмів формування деструктурування системи ціннісних орієнтацій в умовах соціально-економічної кризи суспільства, що забезпечить проведення ефективної діагностики та своєчасних цілеспрямованих профілактичних заходів щодо подолання соціальних відхилень.

Розглянуто психологічні особливості особистісних деструкцій як однієї з рушійних сил десоціалізації особистості. Розкрито механізми формування деформованої соціалізації, а також проаналізовано місце соціальних взаємодій у суспільстві як рушійного чинника формування деструктивних форм реагування. Здійснено аналіз соціальних відхилень поведінки особистості, які формуються під впливом соціально-психологічних змін,а також аналіз теорії причин виникнення відхилень.

Здійснено аналіз феномена особистісної деструкції як соціального фактора, що формується під впливом змін суспільства. Представлено аналіз, який забезпечує системне уявлення про мотиви та форми деструктивної поведінки особистості у взаємодії з іншими суб'єктами соціального оточення та забезпечує розкриття причинно-наслідкового аналізу впливу соціальних змін на становлення та розвиток особистість.

Ключові слова: соціалізація особистості, соціальна взаємодія, особистісна деструкція, деформована соціалізація, деструктивна поведінка.

© В.Р. Павелків

В.Р. Павелкив. Влияние социальных взаимодействий как мотив деструктивных форм компенсации личностных деструкций. В статье раскрыта сущность и взаимосвязь механизмов формирования деструктивных форм реагирования личности, их проявлениями в социальном взаимодействии. Осуществлён научно-теоретический обзор отечественных и зарубежных исследований, посвящённых проблеме личностных деструкций в системе социальных взаимоотношений как детерминанты формирования деформированной социализации в обществе. Раскрыта сущность и взаимосвязь между мотивами деструктивных форм реагирования личности, их проявлениями в социуме. Осуществляется попытка определения мотивов и механизмов формирования деструктуровки системы ценностных ориентаций в условиях социально-экономического кризиса общества, что обеспечит проведение эффективной диагностики и своевременных целенаправленных профилактических мероприятий по преодолению социальных отклонений.

Рассмотрено психологические особенности личностных деструкций как одной из движущих сил десоциализации личности. Раскрыты механизмы формирования деформированной социализации, а также проанализированы место социальных взаимодействий в обществе как движущего фактора формирования деструктивных форм реагирования. Осуществлён анализ социальных отклонений поведения личности, которые формируются под влиянием социально-психологических изменений, а также анализ теории причин возникновения отклонений.

Осуществлён анализ феномена личностной деструкции как социального фактора, что формируется под влиянием изменений общества. Представленный анализ обеспечивает системное представление о мотивах и формах деструктивного поведения личности во взаимодействии с другими субъектами социального окружения и обеспечивает раскрытие причинно-наследственного анализа влияния социальных изменений на становление и развитие личности.

Ключевые слова: социализация личности, социальное взаимодействие, личностная деструкция, деформированная социализация, деструктивное поведение.

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку суспільства характеризується глибокими і багатоплановими соціально-економічними перетвореннями, що ставлять нові вимоги формування особистості, як суб'єкта мінливої дійсності, здатного пристосуватися до змін середовища. У процесі суспільних новоутворень формується система міжособистісної взаємодії учасників соціальних груп, які обумовлені різноманітністю соціально-психологічних інтересів.

Складність і багатогранність сучасного інформаційного простору обумовлює виникнення різноманітних видів комунікацій, її носіїв, джерел і каналів поширення. Міжособистісні комуніка-

ції мають об'єктивний характер, але для кожної людини вони, мають відображення у його внутрішньому світі, набувають особистісний сенс, що проявляється в індивідуальній поведінці, почуттях, настроях тощо.

У результаті глибокої соціально-економічної кризи, що відбувається в нашій суспільстві, спостерігаються істотні зміни в способі життя, ціннісних орієнтаціях і соціальній адаптації молоді – як найбільш динамічної і мобільної соціально-демографічної групи населення. Ці зміни впливають на всі сторони життєдіяльності, породжують різні міжособистісні і міжгрупові конфлікти, потребують глибокого, всебічного осмислення і повинні враховуватися при вирішенні і вивченні комплексу негативних явищ суспільного життя.

Подібні зміни посилюють психоемоційне навантаження і збільшення стресових ситуацій на особистість, які, в свою чергу, викликають психологічний дискомфорт, приводячи до зниження адаптаційних здібностей.

Основною причиною формування деструкцій особистості є порушення процесу її соціалізації, що відображає, з одного боку, несформованість або деформацію соціальних властивостей особистості під впливом несприятливих умов життя, з другого – випадання зі сфери соціально-корисних зв'язків і відносин.

Деструктивні чинники ініціюють деформацію структури особистості, що є соціопсихологічною проблемою, і потребують нагального вивчення теоретико-методологічні основ та закономірностей деструктивних тенденцій в особистісному розвитку, розробки технологій діагностики, профілактики та корекції деформованої соціалізації суб'єктів оточуючого середовища.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Аналіз наукової літератури та результатів психологічної практики засвідчує наявність у сучасній науці загального розуміння глибини та масштабності проблеми деформованої соціалізації та механізмів формування особистісних деструкцій. Проблема соціальної взаємодії як мотиву компенсації особистісних деструкцій ціннісних орієнтацій та моральних установок особистості у суспільстві стала предметом досліджень багатьох сучасних вітчизняних та зарубіжних психологів-науковців, а також спеціалістів у галузі педагогіки, правознавства, криміналістики, соціології, культурології, соціальної антропології, філософії.

Розробка методології проблеми компенсації особистісних деструкцій у міжособистісному спілкуванні є предметом широкого наукового дослідження, яке спирається на праці щодо розуміння

формування цілісної структури особистості у навколишньому середовищі: діяльнісний підхід (Л. Виготський, П. Гальперін, О. Леонтьєв, А. Петровський), принцип детермінізму (О. Арнольдом, В. Біблер, В. Давидов, В. Зінченко, М. Мамардашвілі, М. Мід, Е. Орлова, С. Рубінштейн), системний підхід в психології особистості (В. Барабанщиков, В. Ганзен, Б. Ломов). Особливості наведених підходів щодо вивчення проблеми деформації особистості полягають в необхідності розгляду людини як цілісної структури, в контексті особистісної і професійної діяльності, набування соціальних зв'язків, у процесі розвитку та становлення особистості (П. Блонський, А. Лурія, В. Давидов, Д. Ельконін, Е. Фромм).

У дослідженнях зарубіжних психологів вперше була поставлена проблема деструктивних взаємин з точки зору феномену групового тиску і агресивних проявів у групі (С. Аш, К. Андерсон, Б. Бушман, А. Бандура, Р. Крачфілд, Е. Бамачей, Р. Берон, Дж. Ньюман, Й. Яффі). В рамках зарубіжної соціальної психології було дано визначення поведінка особистості в групі: «шкільне цькування» (school bullying) Д. Ольвеусом і «моббінг» (mobbing) Х. Лейман.

У вітчизняній психологічній науці проблема деструктивних взаємин у соціумі розглядалася переважно в рамках профілактики нестатутних взаємовідносин у військових колективах (А. Анцупов, М. Дьяченко, Ю. Дерюгін, В. Галицький, Ю. Зуєв, В. Селезньов, В. Макаров, Н. Феденко), досліджень психології асоціально-кримінальних груп підлітків (Г. Андрюшин, І. Башкатов, А. Глоточкін, А. Добровіч, В. Пирожков, А. Павленко, А. Сухов) і психології конфлікту (А. Лебедєв, А. Горбатенко, В. Хащенко, А. Бондаренко , А. Журавльов, Е. Журавльова, С. Піддубний). Вітчизняні дослідники намагалися розробити понятійний апарат, що розкриває сутність порушень взаємин, але цілісної єдності досі немає.

Характеристика особливостей прояву особистісних деструкцій внаслідок виконання професійної діяльності представлено у працях С. Безносова, Е. Зеєр, О. Полякової, А. Прохорова, Є. Рогова, Є. Улибіна, О. Юрченко. Детальний аналіз формування особистісних дисгармоній під час діяльності подано в наукових працях Є. Донченко, А. Мілтса, Л. Мітіної, Н. Савчук, В. Семиченко, Т. Титаренко, В. Чорнобровкіна.

Первинні теоретичні положення формування особистісних деструкцій базуються на дослідженнях механізмів і чинників процесів адаптації і дезадаптації, виконаних Ю. Александровським, П. Анохіним, В. Асєєвим, С. Белічевою, В. Каганом,

В. Казначеєвим, І. Коробейніковим, Н. Лускановою, Т. Молодцовою, В. Мурзенко, Е. Новіковою, І. Павловим, Г. Сельє, А. Ухтомським, а також на дослідженнях з проблем соціальних взаємодій, зокрема впливу референтних груп, серед яких слід зазначити роботи А. Бодалєва, В. Століна, Н. Обозова, О. Сермягіної, А. Співаковської. Крім того, теоретичні цінності мають концепції, розроблені В. М'ясищевим і його послідовниками: А. Захаров, Є. Ейдеміллер, В. М'ягер, відповідно до яких особистість є продуктом системи значимих відносин.

Соціально-економічна криза суспільства і порушення соціалізації можуть формувати найрізноманітніші форми соціальної дезадаптації і, як наслідок, деформацію структури особистості, тому проблема негативних особистісних утворень стає дедалі актуальнішою в різноманітних психолого-педагогічних дослідженнях, але деякі її аспекти потребують подальшого теоретичного осмислення і практичного рішення. Це насамперед стосується особистісної ідентифікації у системі соціальних контактів.

Метою даної статті є систематизація науково-психологічних знань про особливості утворення та функціонування особистісних деструкцій, осмислення досвіду використання психологічних профілактичних і корекційних технологій у роботі щодо компенсації деформованої соціалізації через залучення деструктивної особистості у систему соціальних контактів.

Завданнями дослідження є:

- Здійснити науково-теоретичний огляд досліджень, присвячених проблемі впливу соціальних взаємодій як мотиву деструктивних форм компенсації особистісних деструкцій.
- Виявити сукупність соціальних і психологічних причин формування особистісних деструкцій.
- Розглянути теоретико-методологічні підходи вивчення деформованої соціалізації особистості.

Виклад основного матеріалу дослідження. Особистість постійно перебуває у контакті з оточуючим середовищем. Соціальні контакти передбачають певну взаємодію з іншим учасником чи групою учасників соціуму, кожен з яких наділений відповідними індивідуальними особливостями: темперамент, характер, стилі комунікації, форми поведінки, а також власні ідеї, думки, погляди, переконання. При соціальному діалозі відбувається обмін та співставлення наданої інформації, що впливає про процес соціальної взаємодії, що, у свою чергу, відображається на формуванні механізмів соціалізації особистості, стратегій поведінки тощо.

Особливості видів діяльності людини забезпечують соціальні взаємодії, що займають особливе місце у структурі особистості, оскільки утворює основну форму активності суб'єкта. Сучасні науковці в області психології, педагогіки і соціології підкреслюють, що соціально-психологічна та економічна криза суспільства формує у учасників соціуму деформації структури особистості, що прямо пропорційно відображається на процесі соціалілізації особистості у формі утворення деструкцій самовизначення, самореалізації, поведінки, ціннісних орієнтацій, стратегій вибору соціальних взаємодій [6].

Сутність вихідного положення, що визначає комунікативну природу дезадаптації, відповідно до якої основною причиною відхилень у поведінці особистості розглядаються деформація процесу соціалізації. Порушення в налагодженні соціальних контактів пов'язані з невиконанням загальноприйнятих соціальних норм, що сприяє деструктивному розвитку особистості [8].

Деструктивні особистісні зміни, що порушують цілісність особистості, знижують її адаптивність і стійкість, можна визначити, як соціально обумовлені деформації сформованої структури діяльності й особистості, що позначаються на продуктивності праці та взаємодії з іншими учасниками соціального процесу [3].

Слід зазначити, що проблема деструктивних змін особистості недостатньо досліджена в науці. Серед учених, що займаються вивченням різних особистісних патологій, немає термінологічної єдності. Починаючи з XIX ст. в науці традиційно використовуються такі терміни, як «деперсоналізація», «дереалізація», «деіндивідуалізація», «дегенерація» особистості. Деперсоналізація вперше була розглянута Л. Дюгасом в 1889 р. Він розумів під деперсоналізацією «почуття втрати власної особистості». Творець психоаналізу З. Фрейд відзначав, що самовідчуження веде до невротичної втрати свого власного «Я» – деперсоналізації, або до втрати почуття реальності навколишнього світу – дереалізації. Американський соціолог Ч. Кулі пропонував використовувати термін «дегенерація особистості» для опису стану тих людей, характер і поведінка яких знаходяться явно нижче зразка або рівня, що розцінюється ненормована: розумово відсталі, божевільні, алкоголіки і злочинці. Найбільш широко в сучасній патопсихології та психіатрії використовується поняття «деперсоналізація», однак воно не має однозначних трактувань. Так, А. Меграбян відзначав, що поняття «деперсоналізація» в широкому сенсі слова включає в себе і дереалізації, так як під

порушенням особистості даного типу ми розуміємо не тільки порушення здатності усвідомлення свого «Я» і свого тіла, але і порушення здатності усвідомлення реальності об'єктивного світу. Деперсоналізаційні розлади характеризуються психічним автоматизмом, явищами відчуження психічних процесів. Інші дослідники відносять до деперсоналізації порушення схеми тіла і психосенсорні розлади (М. Гуревич, Р. Голант), стану «dejavu» (А. Шмарьян). Ю. Нуллер розуміє під деперсоналізацією відчуття зміни власного «Я» з втратою емоційного компонента психічних процесів [5, с. 66].

У словнику практичного психолога [7, с. 115], соціологічній енциклопедії [4] поняття «деструкція» визначається як руйнування, порушення нормальної структури, знищення чогось; руйнування системи та її функцій. Деструкція обумовлює порушення цілісності структури особистості, її рівноваги та взаємозв'язків між її елементами. Протистояння та взаємодія різноспрямованих частин структури цілісної системи може порушуватися, що формує її деструктурування, і, як наслідок, руйнування.

Особливе місце у формуванні деструктивних проявів особистості займають умови соціалізації індивіда. Соціальною підставою формування деструкцій є невідповідність об'єктивних властивостей людини вимогам займаної позиції в системі суспільних відносин, «соціальна невлаштованість», конфліктність буття, протиріччя між потребами індивіда і можливостями їх задоволення [2]. Деструктивні форми реагування можуть бути викликані зміною соціального статусу індивіда або групи. Чим більш радикальне зниження соціального статусу, тим імовірніше спалах деструктивних спрямувань [9].

Деструктивні взаємовідносини – це, перш за все руйнування структури позитивних, конструктивних взаємозв'язків психологічних суб'єктів. Вони характеризуються незадоволеністю взаємин, домінуванням деяких індивідів, що проявляється в психологічному і фізичному насильстві, призводячи до фізичних і моральних страждань одного або кількох членів групи [1].

Теоретична модель виникнення, розвитку та подолання деструктивних взаємин у соціальному оточенні складається з декількох елементів: детермінант виникнення деформованих відносин (факторів і причин виникнення); процесу формування порушень взаємодії, що включає функції та структуру; стадій розвитку, їх подолання. Під подоланням розуміються зусилля відповідних осіб, зокрема психолога і самих членів групи, спря-

мовані на зменшення поширення порушень у взаєминах і зниження завданої шкоди.

Висновок. Деструктивна діяльність особистості є спробою вирішити протиріччя між універсальністю, тотальністю людської життєдіяльності і її соціальною формою, між базальними потребами людей і соціально-обумовленими можливостями їх задоволення. Як показують дослідження, деструктивні тенденції посилюються в умовах ціннісно-нормативної кризи в суспільстві. Саме відсутність загальноприйнятої системи цінностей, єдиної ідеології призводить до зростання ізольованості і відчуженості окремих членів суспільства і, як наслідок, до деструкції. Однак і надмірне інтегрування індивіда в загальнодержавні відносини, при якому пригнічується його індивідуальність, обмежується свобода і зменшується можливість в самореалізації, також сприяють зростанню деструктивних спрямувань індивіда. Зростання руйнівних імпульсів сприяє збільшення кількості економічних проблем, велика кількість негативної інформації, зміна соціальної ролі референтної групи. Певний вплив на формування деструктивної діяльності надають і умови соціалізації індивіда. Зрозуміти сутність особистісних деструкцій можна, розглядаючи їх в соціально-психологічному контексті.

Запобігання поширення деструктивних форм взаємодії, в суспільстві передбачає створення умов для самореалізації особистості, розроблена концепція системи цінностей, орієнтуюча індивіда на самореалізацію, а не на деструкцію. Намагаючись зменшити негативні наслідки деструктивної діяльності, важливо усвідомлювати психологічні, соціальні та біологічні фактори впливу на процес становлення особистості.

Список використаних джерел

1. Ачитаева И. Б. Деструктивные взаимоотношения в учебных группах образовательных учреждений МВД России: дис. канд. псих. наук: 19.00.05 / И. Б. Ачитаева. – Москва, 2010. – 249 с.
2. Гилинский Я. И. Девиантология: социология преступности, наркотизма, проституции, самоубийств и других «отклонений» / Я. И Гилинский. – СПб. : Издательство «Юридический центр Пресс», 2004. – 520 с.
3. Зеер Э. Ф. Психология профессиональных деструкций / Э. Ф. Зеер.– М. : Академ. проект; Екатеринбург : Деловая книга, 2005. – 240 с.

4. Энциклопедия социологии : [Электронный ресурс]. – 2009. – Режим доступа к ресурсу: http://sbiblio.com/biblio/content.aspx?dictid=97&wordid=812466.
5. Лысак И. В. Философско-антропологический анализ деструктивной деятельности современного человека / И.В. Лысак. – Ростов-на-Дону : Изд-во СКНЦ ВШ; Таганрог : Изд-во ТРТУ, 2004. – 160 с.
6. Павлик Н. В. Психологічні аспекти змін в структурі особистості під впливом екстремальних умов : [Електронний ресурс] / Н. В. Павлик // Київський політехнічний інститут. – 2005. – Режим доступу до ресурсу: http://novyn.kpi.ua/2005-2/08_Pavlik.pdf.
7. Словарь практического психолога / Сост. С. Ю. Головин. – Минск : Харвест, 1998. – 800 с.
8. Тигунцева Г. Н. Коммуникативные деструкции делинквентов: проблема и пути преодоления (в рамках концептуальной модели) / Г. Н. Тигунцева // Личность, семья и общество: вопросы педагогики и психологии. – Новосибирск, 2013. – № 10. – С. 184–190.
9. Bowen R. A Model of Civil Violence. International Political Science Association. VIII world congress. – Bruxelles, 1970. – P. 5–6.

Spysok vykorystanyh dzherel

1. Achitaeva I. B. Destruktivnye vzaimootnoshenija v uchebnyh gruppah obrazovatel'nyh uchrezhdenij MVD Rossii: dis. kand. psih. nauk: 19.00.05 / I. B. Achitaeva. – Moskva, 2010. – 249 s.
2. Gilinskij Ja. I. Deviantologija: sociologija prestupnosti, narkotizma, prostitucii, samoubijstv i drugih «otklonenij» / Ja. I Gilinskij. – SPb. : Izdatel'stvo «Juridicheskij centr Press», 2004. – 520 s.
3. Zeer Je. F. Psihologija professional'nyh destrukcij / Je.F. Zeer.– M. : Akadem. proekt; Ekaterinburg : Delovaja kniga, 2005. – 240 s.
4. Jenciklopedija sociologii : [Elektronnij resurs]. – 2009. – Rezhim dostupu do resursu: http://sbiblio.com/biblio/content.aspx?dictid=97&wordid=812466.
5. Lysak I. V. Filosofsko-antropologicheskij analiz destruktivnoj dejatel'nosti sovremennogo cheloveka / I. V. Lysak. – Rostov-na-Donu : Izd-vo SKNC VSh; Taganrog : Izd-vo TRTU, 2004. – 160 s.
6. Pavlyk N. V. Psyhologichni aspekty zmin v strukturi osobystosti pid vplyvom ekstremal'nyh umov : [Elektronnyj resurs] /

N.V. Pavlyk // Kyi'vs'kyj politehnichnyj instytut. – 2005. – Rezhym dostupu do resursu: http://novyn.kpi.ua/2005-2/08_Pavlik.pdf.Slovar' prakticheskogo psihologa / Sost. S. Ju. Golovin. – Minsk : Harvest, 1998. – 800 s.

7. Tigunceva G. N. Kommunikativnye destrukcii delinkventov: problema i puti preodolenija (v ramkah konceptual'noj modeli) / G. N. Tigunceva // Lichnost', sem'ja i obshhestvo: voprosy pedagogiki i psihologii. – Novosibirsk, 2013. – № 10. – S. 184–190.
8. Bowen R. A Model of Civil Violence. International Political Science Association. VIII world congress. – Bruxelles, 1970. – R. 5–6.

V.R. Pavelkiv. The influence of social interaction as a motive of destructive forms of compensation of personal destructions. The article exposes the essence and interconnection between the mechanisms of the formation of the destructive forms of personal reaction, their displays in social interaction. The scientific and theoretical survey of native and foreign researches is done, that are devoted to the problem of personal destructions in the system of social relations as determinants of deformed socialization formation in the society. It is discovered the essence and correlation between the motives of destructive forms of personality's reacting, their expression in the society. An attempt to determine the motives and mechanisms of destruction of the system of values orientation under the conditions of social and economic crisis of the society was accomplished, that guaranteed holding of effective diagnostics and timely purposeful preventive measures of social declinations overcoming.

It is studied the psychological peculiarities of personal destructions as one of the motive power of personality's desocialization. The mechanisms of deformed socialization creation are discovered, and the position of social interaction in the society as a motive force of the formation of destructive forms of reacting is analyzed. The analysis of social deviations of personal behavior, created under the influence of social and psychological changes, is made, and also the analysis of the theory of the declinations rise causes.

The analysis of personal destruction phenomenon as a social factor, that is formed under the effect of changes in the society is carried out. The presented analysis gives system idea about the motives and forms of destructive behavior of the personality in social environment and discloses cause and effect analysis of social changes influence on the formation and development of the personality.

Key words: socialization of the personality, social interaction, personal destruction, deformed socialization, destructive behavior.

Received February 08, 2016
Revised March 16, 2016
Accepted April 21, 2016

УДК 615.851

Р.П. Попелюшко
roman-xnu@ukr.net

Особливості соціально-психологічної дезадаптації комбатантів із віддаленими наслідками стресогенних впливів

Popeliushko R.P. Features of social and psychological maladaptation of combatants with remote consequences of stress influences / R.P. Popeliushko // Problems of Modern Psychology : Collection of research papers of Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University, G.S. Kostiuk Institute of Psychology at the National Academy of Pedagogical Science of Ukraine / scientific editing by S.D. Maksymenko, L.A. Onufriieva. – Issue 33. – Kamianets-Podilskyi : Aksioma, 2016. – P.410–421.

Р.П. Попелюшко. Особливості соціально-психологічної дезадаптації комбатантів із віддаленими наслідками стресогенних впливів. У статті проаналізовано аспекти соціально-психологічної дезадаптації комбатантів із віддаленими наслідками стресогенних впливів, як актуальної проблеми сучасної України.

Наголошено, що достатньо велика увага теоретиків і практиків сучасності приділяється удосконаленню методів та шляхів соціально-психологічної адаптації та реабілітації комбатантів. Виявлено, що немає достатньої кількості досліджень, які б висвітлювали повний спектр проблем соціально-психологічної дезадаптації комбатантів з віддаленими наслідками стресогенних впливів. Визначено те, що дуже важливо привернути погляд науковців і практиків до аналізу сучасних підходів та знаходження ефективного поєднання їх при наданні допомоги та проведенні реабілітаційних заходів з подолання соціально-психологічної дезадаптації у комбатантів з віддаленими наслідками стресогенних впливів.

Представлено клінічну картину ПТСР, яка включає в себе: соціальне уникнення, дистанціювання і відчуження від інших, порушення сну, зловживання алкоголем або наркотиками, високий рівень тривожної напруженості або психологічної нестійкості, зміни поведінки, антисоціальна поведінка або протиправні дії, депресія, суїцидальні думки або спроби самогубства, неспецифічні соматичні скарги. Також описано типи психічної дезадаптації комбатантів з ПТСР, які виділяються в залежності від їх цілісної поведінкової стратегії, а саме: активно-оборонний тип, пасивно-оборонний тип, деструктивний тип.

Звернено увагу на те, що завчасна профілактика та ефективна діагностика, з застосуванням видів психологічної допомоги, будуть сприяти повній переробці і нейтралізації соціально-психологічної дезадаптації та усуненню віддалених наслідків стресогенних впливів у комбатантів.

© Р.П. Попелюшко

Ключові слова: комбатант, соціально-психологічна дезадаптація, посттравматичний стресовий розлад, травматичний досвід, бойова травма.

Р.П. Попелюшко. Особенности социально-психологической дезадаптации комбатантов с отдалёнными последствиями стрессогенных воздействий. В статье проанализированы аспекты социально-психологической дезадаптации комбатантов с отдалёнными последствиями стрессогенных воздействий, как актуальной проблемы современной Украины.

Отмечено, что достаточно большое внимание теоретиков и практиков современности, уделяется совершенствованию методов и путей социально-психологической адаптации и реабилитации комбатантов. Выявлено, что нет достаточного количества исследований, которые бы освещали полный спектр проблем социально-психологической дезадаптации комбатантов с отдалёнными последствиями стрессогенных воздействий. Определено то, что очень важно привлечь взгляды учёных и практиков, к анализу современных подходов и нахождения эффективного сочетания их, при оказании помощи и проведении реабилитационных мероприятий по преодолению социально-психологической дезадаптации у комбатантов с отдаленными последствиями стрессогенных воздействий.

Представлена клиническая картина ПТСР, которая включает в себя: социальное избегание, дистанцирование и отчуждение от других, нарушение сна, злоупотребление алкоголем или наркотиками, высокий уровень тревожной напряженности или психологической неустойчивости, изменения поведения, антисоциальное поведение или противоправные действия, депрессия, суицидальные мысли или попытки самоубийства, неспецифические соматические жалобы. Также описаны типы психической дезадаптации комбатантов с ПТСР, которые выделяются в зависимости от их целостной поведенческой стратегии, а именно: активно-оборонительный тип, пассивно-оборонительный тип, деструктивный тип.

Обращено внимание на то, что заблаговременная профилактика и эффективная диагностика с применением видов психологической помощи, будут способствовать полной переработке и нейтрализации социально-психологической дезадаптации и устранению отдалённых последствий стрессогенных воздействий у комбатантов.

Ключевые слова: комбатант, социально-психологическая дезадаптация, посттравматическое стрессовое расстройство, травматический опыт, боевая травма.

Постановка проблеми. Реалії сьогодення України демонструють нам, що адаптація комбатантів, які зазнали психотравмуючого впливу факторів бойової обстановки, є надзвичайно актуальною проблемою. Психічні розлади у комбатантів, що виникли під час військових дій є одним із головних внутрішніх бар'єрів на шляху адаптації до звичайного життя. При поверненні до цивільного життя на вже наявні, пов'язані з війною ПТСР,

нашаровуються нові розлади, обумовлені стресами, пов'язаними з соціально-психологічною дезадаптацією комбатантів. Учасники бойових дій, як правило, стикаються з засудженням, нерозумінням, труднощами у спілкуванні і професійному самовизначенні, з проблемами в сфері освіти, фінансів, створення або збереження сім'ї та ін.

Сьогодні, в наслідок їх соціально-психологічної дезадаптації, багато комбатантів втратили інтерес до цивільного життя, знизилася їх активність при вирішенні власних життєво важливих проблем. Доволі часто спостерігається втрата здатності до співпереживання і зниження потреби в духовній близькості з рідними та іншими людьми.

Аналіз останніх досліджень. До проблематики, що пов'язана з особливостями виявлення та подолання соціально-психологічної дезадаптації комбатантів з віддаленими наслідками стресогенних впливів, зверталися як зарубіжні, радянські так і українські вчені, а саме: А.А. Боченков, Г.І. Ломакін, С.Д. Максименко, В.Ф. Місюра, Є.В. Підчасов, О.В. Тімченко, Б. Грін, Б. Колодзін, Д. Шпігель розглядали загальні особливості психологічної адаптації та реабілітації військовослужбовців; Абурахманов Р.А., Караяні А.Г., Потапчук Є.М., Сафін О.Д., Феденко Н.Ф., Дж. Келлі, Дж. Ротор розробляли теоретико-практичні основи відновлення психічного здоров'я людини після діяльності в екстремальних умовах.

Виділення невиділених раніше частин загальної проблеми. Достатньо велика увага теоретиків і практиків сучасності, приділяється удосконаленню методів та шляхів соціально-психологічної адаптації та реабілітації комбатантів. Але немає достатньої кількості досліджень, які б висвітлювали повний спектр проблем соціально-психологічної дезадаптації комбатантів з віддаленими наслідками стресогенних впливів. Тому дуже важливо привернути погляд науковців та практиків до аналізу сучасних підходів та знаходження ефективного поєднання їх при наданні допомоги та проведенні реабілітаційних заходів із подолання соціально-психологічної дезадаптації у комбатантів з віддаленими наслідками стресогенних впливів.

Мета статті: здійснити аналіз особливостей соціально-психологічної дезадаптації комбатантів із віддаленими наслідками стресогенних впливів.

Виклад основного матеріалу. Науковці багатьох країн у своїх дослідженнях зазначали, що дійшли приблизно кожен п'ятий учасник бойових дій за відсутності будь-яких фізичних ушко-

джень страждає на нервово-психічні розлади, а серед поранених і калік – кожен третій. Але це лише частина загальної проблеми, всього масиву різноманітних порушень, які виникають після повернення комбатантів до мирного життя. Інші психосоматичні наслідки військових дій починають проявлятися через кілька місяців після повернення до нормальних умов життя.

Симптомокомплекс проблем комбатантів включає: страх, демонстративність поведінки, агресивність і підозрілість. До їх поведінкових особливостей відносяться також конфліктність в сім'ї, з родичами, колегами по роботі, спалахи гніву, зловживання алкоголем і наркотиками. Крім того, у комбатантів спостерігається: нестійкість психіки, при якій навіть самі незначні втрати або труднощі штовхають людину на самогубство; боязнь нападу ззаду; почуття провини за те, що залишився живий; ідентифікація себе з побратимами, що загинули. Для комбатантів з віддаленими наслідками стресогенних впливів характерні також емоційна напруженість і емоційна відособленість, безпричинні спалахи гніву, підвищена дратівливість і агресивність, напади страху та тривоги. Також спостерігаються у комбатантів «come back», тобто повторювані яскраві «бойові» сни і нічні кошмари, нав'язливі спогади про психотравмуючі події, що супроводжуються важкими переживаннями, раптовими сплесками емоцій з «поверненням» до психотравмуючої ситуації.

До інших психічних явищ, які проявляються у комбатантів, відносяться такі, як: стан песимізму; відчуття занедбаності; недовіра; втрата сенсу життя; нездатність говорити про війну; відчуття нереальності того, що відбувалося під час бойових дій; невпевненість в своїх силах; відчуття неможливості впливати на хід подій; нездатність бути відкритим у спілкуванні з іншими людьми; потреба мати при собі зброю; тривожність; негативне ставлення до представників влади; бажання зігнати на кому-небудь злість за те, що був посланий на війну, і за все, що там відбувалося; схильність брати участь у небезпечних «пригодах»; ставлення до жінок тільки як до об'єкта задоволення сексуальних потреб; спроба знайти відповідь на питання, чому загинули побратими, а не сам комбатант.

Риси особистості комбатанта, впливають на процес адаптації його до нових життєвих умов. У поведінці комбатанта, поєднуються способи поведінки, що сформувалися під впливом стрес-факторів бойової обстановки, і колишні (довоєнні) способи поведінки.

Психіка кожної людини по-своєму захищається від екстремальних впливів. Механізмами захисної поведінки можуть

стати: рухова збудливість і активність, агресія, апатія, психічна регресія або ж вживання алкоголю і наркотичних речовин. Російський науковець Л.О. Кітаєв-Смик [1] розробив таку типологію учасників бойових дій з деструктивними постстресовими змінами особистості:

- «придуркуваті» – схильні до інфантильних вчинків, недоречних жартів, також, як правило, вони недооцінюють реальну загрозу для власного життя;
- «надломлені» – їм притаманні постійне переживання страху, відчуття меншовартості, неврівноваженість, схильність до жорсткості, вони часто прагнуть до усамітнення, вживають алкоголь і наркотики;
- «остервенілі» – які за час бойових дій виробили в собі гіперагресивність, яка є небезпечною і для комбатанта, і для оточуючих, особливо коли в руках у них зброя.

Різноманітні відстрочені реакції на психотравмуючі події війни проявляються в залежності від індивідуальних властивостей комбатантів. Згідно з дослідженнями американського психіатра і культуролога А. Кардінера, це можуть бути фіксація на травмі, типові сни, зниження загального рівня психічної діяльності, дратівливість або вибухові агресивні реакції [5]. Існують кілька точок зору на природу відмінностей посттравматичних стресових реакцій у комбатантів.

М. Горовиць зазначав, що тривалість процесу відповідного реагування на стресову подію обумовлюється значимістю для індивіда інформації, яка пов'язана з цією подією [5].

При сприятливому здійсненні даного процесу він може тривати від декількох тижнів до декількох місяців після закінчення психотравмуючої ситуації. Це нормальна реакція на стресову подію. При загостренні відповідних реакцій і збереження їх проявів протягом тривалого часу слід говорити про патологізацію процесу відповідного реагування.

У своїх дослідженнях М. Горовиць виділяє чотири фази відповідної реакції на стресові події:

- фаза первинної емоційної реакції;
- фаза «заперечення», виражається в емоційному заціпенінні, придушенні й уникненні думок про те, що трапилося у ситуації, яка нагадує про психотравмуючу подію;
- фаза чергування «заперечення» і «вторгнення» («вторгнення» проявляється у раптово виникаючих спогадах про психотравмуючі події, снах про подію, підвищеному рівні реагування на все, що нагадує психотравмуючу подію);

– фаза подальшої інтелектуальної та емоційної переробки травматичного досвіду, яка закінчується його асиміляцією або акомодацією до нього [5].

Подолання комбатантом психотравмуючих стресорів бойової обстановки залежить не тільки від успішності когнітивної переробки бойового травматичного досвіду, а й від взаємодії трьох факторів: характеру психотравмуючих подій, індивідуальних характеристик комбатантів та особливостей умов, в які військовослужбовець потрапляє після повернення з війни [2].

Характеристиками психотравмуючої події можуть слугувати: ступінь загрози для життя комбатанта; тяжкість втрат; раптовість події; ізольованість від інших людей в момент події; вплив навколишнього оточення; наявність захисту від можливого повторення психотравмуючої події; моральні конфлікти, пов'язані з подією; пасивна або активна роль комбатанта: чи був він жертвою, чи активно дійовою особою під час події; безпосередні результати впливу даної події [2].

Серед індивідуальних характеристик комбатанта виділяються: ефективність психологічного захисту, рівень розвитку відновлюваної поведінки, психічні відхилення, а також демографічні показники.

Цивільне оточення комбатанта характеризують такі чинники, як: ставлення оточуючих до війни, рівень підтримки, культурні особливості, соціальна допомога.

Ефективна взаємодія цих трьох факторів з процесом когнітивної переробки психотравмуючого досвіду призводить або до зростання психічної напруги у комбатанта, або до поступової асиміляції психотравмуючого досвіду. У результаті можливі два результати: психічна «рестабілізація» або виникнення посттравматичних стресових розладів [2].

Деякі фахівці вважають, що повне позбавлення від бойового посттравматичного синдрому неможливе [3]. Ознаки ПТСР мають тенденцію не тільки зберігатися тривалий час, але і наростати, а також проявлятися раптово на тлі зовнішнього благополуччя. Стан комбатанта можна поліпшити тільки за допомогою системи реабілітаційних заходів. Реабілітація може мати тимчасовий, але значний успіх, що приводить до різкого поліпшення якості життя військовослужбовця.

Клінічна картина ПТСР зазвичай включає в себе [4]:

– **соціальне уникнення, дистанціювання і відчуження від інших**, включаючи близьких членів сім'ї;

- **порушення сну** при ПТСР характеризується фотографічно точним відтворенням реально пережитих подій, тому даний розлад слід припускати у будь-якої людини, що описує незвично живі або правдоподібні нічні кошмари (комбатанти можуть прокидатися в поту або можливо з криком, нападаючи на тих, хто лежить поруч у ліжку);
- **зловживання алкоголем або наркотиками**, особливо для «зняття гостроти» хворобливих переживань, спогадів або почуттів;
- **високий рівень тривожної напруженості або психологічної нестійкості**;
- **зміни поведінки** – експлозивні спалахи, дратівливість або схильність до фізичного насильства;
- **антисоціальна поведінка або протиправні дії;**
- **депресія, суїцидальні думки або спроби самогубства;**
- **неспецифічні соматичні скарги** (у комбатантів з ПТСР часто спостерігається соматичні та психосоматичні розлади у вигляді хронічної м'язової напруги, підвищеної втомлюваності, м'язово-суглобової, головної, артритоподібної болі, виразки шлунка, болю в ділянці серця, респіраторного симптому, коліту).

При розвитку ПТСР у комбатантів характерні такі п'ять фаз:

1) початковий вплив;
2) опір / заперечення;
3) допущення / придушення;
4) декомпенсація;
5) подолання травми й одужання [4].

Така схема показує, що одужанню передує період декомпенсації. Однак, на думку багатьох авторів, існує значно більша різноманітність відповідних реакцій на психотравматичну подію, положення про існування остаточної фази вирішення не підтверджується практикою, одужання відбувається набагато повільніше, ніж очікується. Тому слід говорити про декілька можливих шляхів розвитку ПТСР.

Один із цих шляхів закінчується адаптивним вирішенням. Інший шлях – дезадаптивним вирішенням ПТСР у вигляді однієї з форм, в основі якої лежать:

- генералізована реакція страху;
- генералізована реакція гніву;
- дисоціація;

– реакція «занурення у себе»;
– використання травми [3].

Концепція дезадаптивного вирішення корисна для розуміння того факту, що комбатанти з хронічним ПТСР не «просто застрягли» між 2-ю і 3-ю фазами. У спробі «дійти згоди з травмою» у них змінюється уявлення про себе і навколишній світ. Особистісні зміни, що спостерігаються у комбатантів з ПТСР, є відображенням досягнутого типу вирішення.

У великої кількості комбатантів тривалий час після бойових дій проявляються виражені первинні симптоми ПТСР. До них відносяться [2]:

1. **Повторне переживання травми**, яке має кілька форм (для діагнозу ПТСР досить наявності однієї форми).

Найпоширеніший варіант повторного переживання травми – це повторювані нічні кошмари, які в перші 2-4 роки після бойових дій турбують практично всіх комбатантів. Для таких сновидінь характерні почуття самотності в ситуації загрози для життя, безпорадності, постріли і спроба вбивства, переслідування ворогами, відсутність зброї для захисту. Подібні сни нерідко є частиною сновидінь про війну. Найсильніше нічні кошмари турбують комбатантів з наслідками контузії головного мозку. Часто сновидіння супроводжуються різними рухами.

Другий за вираженням проявів варіант повторного переживання травми – це психологічний дистрес, що виникає зазвичай під впливом подій, що символізують травматичне переживання комбатанта або мають схожість з різними його аспектами, включаючи святкування військових річниць. Багато зовнішніх подій є свого роду тригерами, що нагадують бойовий досвід і викликають неприємні асоціації у комбатантів. Ці стимули можуть реактивувати симптоми ПТСР і дистрес.

Періодично виникають спогади про воєнні події (ще одна форма «вторгнення»). Найчастіше спостерігалися печаль з приводу втрати, яка супроводжується гострим емоційним болем, прокручуванням тих чи інших аспектів психотравматичних подій.

Багатьма дослідниками вважається, що, незважаючи на викликаний дискомфорт, повторне переживання травми має адаптивне значення.

2. **Емоційне збіднiння, а також уникнення стимулів, пов'язаних із травмою**, є другою важливою клінічною рисою ПТСР. У великої кількості комбатантів спостерігається зниження або втрата інтересу до будь-якої активності, відчуття відгородже-

ності від інших людей, зниження здатності радіти, любити, бути безтурботним, уникнення соціального життя, проблеми у подружніх стосунках. Дружини комбатантів описують їх як холодних, байдужих і недбайливих людей. Також спостерігається невлаштованість особистого життя значної кількості комбатантів: багато хто з них відчуває труднощі при одруженні, серед тих, хто одружився до або відразу після війни, спостерігається велика кількість розлучень.

Комбатантам також властиве відчуття «відсутності завтрашнього дня», що проявляється у вигляді песимізму, уявлення про короткостроковість майбутнього відрізку життя, очікування нещастя в майбутньому.

3. **Симптоми підвищеної збудливості.** Дані симптоми проявляються перш за все розладами сну, пов'язаними або не пов'язаними з нічними кошмарами. У комбатантів виділяють наступні варіанти порушення сну: інсомнії (порушення засинання, поверхневий сон, раннє пробудження, відсутність відчуття відпочинку після сну); парасомнії (рухові, психічні – у формі нічних кошмарів).

Типовими проявами симптомів підвищеної збудливості при ПТСР є підвищена дратівливість, лють, гнів, схильність до насильства. Також спостерігається виражене зниження стійкості уваги, підвищена обережність і надпильність.

Вторинні симптоми ПТСР, які спостерігаються у комбатантів багато років, проявляються у депресії, тривозі, імпульсивній поведінці, алкоголізмі (токсикоманії), соматичних проблемах, порушенні відчуття часу, порушенні Его-функціонування.

У комбатантів з ознаками ПТСР найбільшу питому вагу мають скарги, пов'язані зі станом серцево-судинної системи. Дещо менше скарг пов'язано з проявом нервового виснаження, також спостерігаються скарги, пов'язані з болями різної етіології і локалізації та скарги на стан шлунково-кишкового тракту.

У науковій літературі описуються типи психічної дезадаптації комбатантів з ПТСР, які виділяються в залежності від їх цілісної поведінкової стратегії, а саме [4]:

- **активно-оборонний** тип (переважно адаптований) – відзначається або адекватною оцінкою тяжкості ПТСР, або тенденцією до його ігнорування, спостерігаються невротичні розлади, а у частини комбатантів цього типу виражено прагнення обстежитися і лікуватися амбулаторно;
- **пасивно-оборонний** тип (дезадаптація з інтрапсихічною спрямованістю) – характерні тривожно-депресивні та іпо-

хондричні тенденції, знижена потреба боротися з ПТСР, нерідко орієнтація на «виграш» від нього, також можна спостерігати психічний дискомфорт, який проявляється у скаргах комбатантів соматичного характеру;

– **деструктивний** тип (дезадаптація з інтерпсихічною спрямованістю) – характерно порушення соціального функціонування, спостерігаються внутрішня напруженість, дисфорія, часто відзначаються конфлікти, вибухова поведінка комбатантів, розрядка негативних афектів відбувається через вживання алкоголю та наркотиків, агресивні дії і суїцидальні спроби.

Також науковцями було описано, різноманітні психопатологічні симптомокомплекси, що спостерігаються у комбатантів при ПТСР.

Так при *істеричному* симптомокомплексі спостерігаються підвищена сугестивність і самонавіюваність, прагнення привернути до себе увагу, демонстративний характер поведінки. *Обсесивно-фобічний* симптомокомплекс проявляється почуттями невмотивованої тривоги і страху, нав'язливими спогадами психотравмуючої події. При *астенічному* симптомокомплексі виражені збудливість і дратівливість комбатантів на фоні підвищеної стомлюваності і виснаження, емоційна слабкість, погіршення настрою та образливість. При *депресивному* симптомокомплексу комбатантів характерні погіршення настрою, почуття песимізму. Для *експлозивного* симптомокомплексу характерні підвищена дратівливість, вибуховість, злостивість і агресивність. *Психоорганічний* симптомокомплекс, як правило, розвивається у комбатантів, які перенесли черепно-мозкову травму (порушення пам'яті, астенія, дисфорія, порушення сну, емоційні розлади). Можливі короткочасні епізоди дереалізації також спостерігаються деліріозні і онейроїдні розлади [4].

Висновки. Отже, соціально-психологічна дезадаптація комбатантів з віддаленими наслідками стресогенних впливів є вагомою перепоною на шляху адаптації їх до цивільного життя. При поверненні до мирного життя на вже наявні наслідки впливів психотравмуючих ситуацій нашаровуються нові розлади, обумовлені стресами, пов'язаними з соціально-психологічною дезадаптацією комбатантів. В учасників бойових дій, як правило, спостерігаються такі дезадаптивні прояви, як: соціальне уникнення, дистанціювання і відчуження від інших; порушення сну; зловживання алкоголем або наркотиками; високий рівень тривожної напруженості або психологічної нестійкості; патологічні

зміни поведінки; антисоціальна поведінка або протиправні дії; депресія, суїцидальні думки або спроби самогубства; неспецифічні соматичні скарги.

Завчасна профілактика та ефективна діагностика з застосуванням видів психологічної допомоги будуть сприяти повній переробці і нейтралізації соціально-психологічної дезадаптації і усуненню віддалених наслідків стресогенних впливів у комбатантів.

Список використаних джерел

1. Китаев-Смык Л.А. Стресс войны: Фронтовые наблюдения врача-психолога / Л.А. Китаев-Смык. – М. : М-во культуры РФ.; Рос. ин-т культурологии, 2001. – 80 с.
2. Осипова А.А. Справочник психолога по работе в кризисных ситуациях / А.А. Осипова. – Изд. 2-е. – Ростов н/Д. : Феникс, 2006. – 315 с.
3. Психологічне супроводження військовослужбовців в діяльності за екстремальних умов: методичні рекомендації / В.І. Воронова, В.Є. Шевченко, Д.О. Коршевнюк, Д.С. Байбаєв, Б.В. Кравченко, С.А. Галкін, І.В. Малько / під ред. Ложкіна Г.В. – К. : Національний університет фізичного виховання і спорту України, 2003. – 145 с.
4. Пушкарев А.Л. Посттравматическое стрессовое расстройство: диагностика, психофармакотерапия, психотерапия / А.Л. Пушкарев, В.А. Доморацкий, Е.Г. Гордеева; Под ред. Б.А. Казаковцева. – М.: Издательство Института психотерапии, 2000. – 128 с.
5. Сыропятов О.Г. Техники психотерапии при ПТСР: практическое пособие / О.Г. Сыропятов, Н.А. Дзеружинская. – К. : ЛитРес, 2014. – 320 с.

Spysok vykorystanyh dzherel

1. Kitaev-Smyk L.A. Stress vojny: Frontovye nabljudenija vracha-psihologa / L.A. Kitaev-Smyk. – M. : M-vo kul'tury RF; Ros. in-t. kul'turologi, 2001. – 80 s.
2. Osipova A.A. Spravochnik psihologa po rabote v krizisnyh situacijah / A.A. Osipova. – Izd. 2-e. – Rostov n/D. : Feniks, 2006. – 315 s.
3. Psyhologichne suprovodzhennja vijs'kovosluzhbovciv v dijal'nosti za ekstremal'nyh umov: metodychni rekomendacii' / V.I. Voronova, V.Je. Shevchenko, D.O. Korshevnjuk, D.S. Bajbajev, B.V. Kravchenko, S.A. Galkin, I.V. Mal'ko / pid red.

Lozhkina G.V. – K. : Nacional'nyj universytet fizychnogo vyhovannja i sportu Ukrai'ny, 2003. – 145 s.
4. Pushkarev A.L. Posttravmaticheskoe stressovoe rasstrojstvo: diagnostika, psihofarmakoterapija, psihoterapija / A.L. Pushkarev, V.A. Domorackij, E.G. Gordeeva; Pod red. B.A. Kazakovceva. – M.: Izdatel'stvo Instituta psihoterapii, 2000. – 128 s.
5. Syropjatov O.G. Tehniki psihoterapii pri PTSR: prakticheskoe posobie / O.G. Syropjatov, N.A. Dzeruzhinskaja. – K. : LitRes, 2014. – 320 s.

R.P. Popeliushko. Features of social and psychological maladaptation of combatants with remote consequences of stress influences. The article envisages the aspects of social and psychological maladjustment of combatants with remote consequences of stress effects as an actual problem of modern Ukraine.

A great attention of theoreticians and practitioners of our time is given to the improvement of methods and ways of social and psychological adaptation and rehabilitation of combatants. It is revealed that there are not enough quantity of studies that would have full range of socio-psychological maladaptation of combatants with remote consequences of stress influences. It is defined that it is important to attract researchers and practitioners to analyze current approaches and find effective combination of them when providing assistance and rehabilitation on overcoming social and psychological maladaptation of combatants with remote consequences of stress influences.

The clinical model of PTSD is presented, and it includes: social avoidance, distancing and alienation from others, sleep disorders, alcohol abuse or drug abuse, high levels of alarming tension or psychological instability, changes in behavior, antisocial behavior or illegal acts, depression, suicidal thoughts or attempts suicide, nonspecific somatic complaints. The types of psychic maladaptation of combatants with PTSD are also described, they are allocated depending on their holistic behavioral strategies, namely active-defense type, passive-defensive type, destructive type.

Attention is paid to the fact that early prevention and effective diagnosis, using types of psychological assistance will contribute to full processing and neutralization of social and psychological maladaptation and elimination of remote consequences of stress effects on combatants.

Key words: combatant, social and psychological maladjustment, post-traumatic stress disorder, traumatic experience, combat trauma.

Received February 16, 2016
Revised March 20, 2016
Accepted April 28, 2016